

VÄÄRTUSTEAADVUS JA ELUTUNNE

283. Nagu esitatud andmestikust näha, on kristluse mõju liivi rahvaeetikale ja kombeõigusele üsna pinnaline ja formaalne. Patu tunnistamine ristiusu õpetuse kohaselt ei ole kaugeltki nii tugev, et see keskse kriteeriumina juhiks inimeste käitumist ja suhtlemist, veel vähem teotsemist. Kristlik maailmavaade ei ole suutnud panna end maksma elu mõtestajana: kuidagi ei saa väita, nagu elataks selleks, et saada õndsaks jumalalastena, et vältida kuradiorjade põrgupiinu ja et pärida sissepääsuõigust igavesse taevariiki. Isegi siin maises elus loomupärane omaste armastamine ei ole jõudnud üldistuda ega õilistuda ligimese ja liiati veel vihamehe armastamiseks, nagu õpetab Jeesus. Askeesi üldse ei tunta. See on kehtiv ka baptistide ja muude sektantide kohta, kelle palvetunnid ja näiline vagatsemine ei ole sooritand neis sisemiselt sellist hingeravi, mis on tõsikristliku vaimsuse eelduseks. Üksikuid tõsikristlasi muidugi leidub, kuid need on erandid, mitte üldilmet määrav hulk. Massi väärtusteadvus ei ole tõusnud kristliku armuõpetuse tasemele. Sellised mõisted nagu hüve ehk “häädam” = *juvam* (lvÜ) ja pahe = *slikt’õm* (lvÜ) on liivis küll rahvakeelsed (eestis nad pole sedagi mitte!), kuid eestis kunstlikult loodud sõnale “voorus” pole liivis veel

mingit väljendust. Suhtumine ellu ja kaasinimestesse ei ole kristlikult normatiivne, vaid igivana rahvatraditsiooni kohaselt ikka kausatiivne. Suhtumise ja hinnangu mõõdupuuks ei ole niivõrd voo- rused kui lihtsalt iseloom ja omadused, lisaks ka inimeste vanadus, majanduslik ja sotsiaalne asend, viimasel ajal veel hariduslik tase. Iga rahva elutunnet ja väärtusteadvust sõnastavad eriti tabavalt just vanasõnad – eks jälgigem siis lisaks varesmesitatuile veel muidki vanasõnu ja uskumusi, mis algupärastena või võõrsilt laenatuna on kristalliseerund liivis traditsionaalseiks ja muutund seega liivi rahva hingepeegliks.

Elu mõtestamisel näikse uuemal ajal domineerima tungivalt egoistlik-materialistliku maailmavaate püüe majandusliku jõukuse poole, kuna elu jäädvustamise tungil ei ole mingit kultuuriloomingu värvingutki. Koguni sigivustung elada edasi oma lastes ja lastelastes hakkab taganema mõnuleva mugavusmehe ja vanapoisi psühhoosi ees. Kuid ka majandusliku jõukuse ja sotsiaalse positsiooni kindlustamise tung näikse alles viimaste aastakümnete õhutatud, kuna rahvatraditsioonis ja selgesti ka liivlaste elutundes avaldub üsna üldiselt elu mõte ja eesmärk lihtsalt vegeteerimises, tahtmises elada kuidagiviisi päevast päeva. Nõudlikkust elu suhtes ei ole, kuid surra kah ei taheta. Tööd tehakse selleks ja ainult niipalju, et aga ära elada ja kasvõi elutsedagi. Nõndaviisi ongi aja, eluea ja surma mõisted liivi väärtusteadvuse kriteeriumideks: aeg ei anna (enam ~kellelegi) armu (Pr); mul on surm (juba) hamba vahel (Pr); surm ei vaata aastaid (~vana), vaid võtab, kes on ees (V); nagu lehed langevad, nii inimesed surevad (L); surm võtab inimesi, nagu lehm katkub niidul rohtu, hammustades kõik tükk-tükilt ära (Ir); üle kalmu (kalmu eest ära) ei põgene keegi (V); iga samm, mis inimene astub, viib teda lähemale kalmule (Ii); inimese iga on niisama nagu väikse lapse särk – lühike ja täispasandatud (Pr); kalmu jääb kullamägi, kalmus on ka vaene ussikene (L); inimene paljalt on sündind ja paljalt läheb ära (V).

Jah, just see tunnetamine, et surma ees on võrdsed kõik, rikkad ja vaesed, ülemad ja alamad, hääd ja halvad, paistabki olevat liivlaste idamaiselt passiivse ellusuhtumise põliseks baasiks, mida pole kuigi paljut aktiviseerind dualistlikud ega kristlikud õpetused ei maise elu vastavast korvamisest hauataguse paradiisi või pörguga. Elu korvamisideest palju tugevamana ja mõjuvamana läbi aegade on püsind igivana idamaine fatalismi-idee. Mitmed kõnekäänud tõlgitsevad paratamatuse tunnetamist ja ükskõikset alistumist saatu-

sele: kõik on olnud ja ära olnud (Kr); mis tuleb, see tuleb (Pr); kui nõnda, siis [olgu] taas nõnda (Ii); kui ei ole, siis ei ole (IvÜ); las see siis jäägu, nagu jääb (Kr); see on ükstäis puha (IvÜ); see on üks piip [s.t. ükstapuha] (Kl). Eeskujuks teistele meenutati, kuidas üks vana naine olnud siin rannas, kes ütelnud aina, kui tal midagi pole olnud nii, nagu pidanuks olema: mis sa mees las tehku (Kr). Kui kutsutakse kedagi appi või palutakse midagi, siis liivi viisakus vastab: mis see ka on, mis ma võin (Pr), s.t. sellest pole ju kuigi suurt abi. Kui keegi ahne ja kade taluperenaine oli lasknud oma lambad korduvalt vaese üürniku peenardele, siis jutustaja ainult ohkas: kui Del'a-perenaine on pastal, siis nõnda see jääb (Pr). Protesti ja vastuhaku asemel ollakse rahul ja lepitakse mediteerivalt: millise katuse all sa elad, sellise üle ole rõõmus (L); sellest meil ei ole külma ega sooja (Kr).

Et eluiga ehk käekäik ei ole inimese enda suunata ega kujundada, sellele vihjavad vanasõnad: seda kohta teatakse, kuhu ema on riputand hälli üles, kuid seda ei teata, kus saab olema puusärgi koht (Kr): seda kohta teatakse küll, kus jalad kängitakse kinni, kuid seda kohta ei teata, kus võetakse jalad lahti (Kr); hommikul ei teata, milline õhtu saab olema (L); õhtu on targem kui hommik (Sr); täna terve, homme *strūd'ub ~trušub* (mädaneb) (L); ninaotsa nähakse, ea otsa ei nähta (Ii) ~ (oma) ninaotsa inimene näeb, kuid ea otsa ei näe (Kr) ~ ninaotsa sa näed, aga ea otsa ei näe (Pr). Kui keegi hakkab kõnelema või suurustama, et ta edaspidi teeb seda ja seda, mõnd suurt tööd või saab rikkaks, siis vastatakse talle: ninaotsa võidakse näha, kuid ea otsa ei nähta (Kr, V).

Kui ei teata, mida teha või mida homme päev võib tuua, siis üteldakse: kui ei ole üks suur, siis tulevad kaks väikest (L). Samasugust kahtlust valikul või abitust otsustamisel väljendavad ütlused: üheks korraks palju, kaheks korraks vähe (L); üks kord liig palju, teist korda mitte tilkagi (L). Päevast päeva vegeteerimist pilgatakse ütlusega, mida omistatakse laiskvorstidele: täna, homme, ülehomme – Baba, küta sauna (Pr).

Hoopis aktiviseerivamalt on mõjund lätlaste elukäsitus, mis ei ole rajatud passiivsele vegeteerimisele, vaid oma õnne haaramisele. Läti eeskujul asendab ka liivi rahvakeeles saatuse mõistet önn = *von* (IvÜ) ja õnnetus = *nälaima* (IvÜ) < lt. *nelaima*). Aaria rahvaste saatushaldjad on jõudnud läti vahendusel ka liivi rannikule õnne-omadena, kes määravad iga sündiva lapse saatuse (vt. LRU I 211 jj.) ja fikseerivad fatalismi nõndaviisi determinismiks: igale on tema

õnn antud ehk “laud kaetud”, nagu öeldakse. Kuid seega algab ühtlasi ka jaht oma õnne ülesotsimiseks ja kinnipüüdmiseks või koguni teiste õnne ülevõtmiseks. Algab spekulatsioon õnnega, mis muudab passiivse ja salliva ellusuhtumuse aktiivseks ja egotsentriliseks: hakatakse taotlema igal võimalikul viisil omaile aina suuremat ja enamat õnne, hoolimata teistest või sootuks kahjuks teistele. Läti usundilises maailmavaates etendab keskset osa kummaline termin *jumis*, mida kaua aega paljud võhikud ja spetsid on uurind ja seletand, tõlgitsend ja mõtestand, targutades igasugu teooriate ja hüpoteeside ilutulestiku helkides. Lõppude lõpuks see salapärase sõna näikse algselt tähendanuvat mitte mingit jumalat, vaid lihtsalt topelt-mõistet ja eriti just kaksikvilja, milles on oletatud mitmekordistatud õnne (*resp.* vitaalainest, jõudu jne.) kätkevat ja mida siis võidu on otsitud, hangitud, hoitud ja koguni varastatud üksteise tagant. Ka liivis satume samale kaksikvilja-motiivile: kõik marjad, õunad, pähkliid, linad, viljapääd, mis on kasvand kaks või enam kokku, kutsutakse õnnelina, õnnepähkel jne. (Pr);¹ õnnepähkel on see, kus kaks või enam on kasvand kokku; kui see peetakse pungas, siis raha mitte kunagi ei lõpe (V); õnnepähkel hoiti rahapungas, et raha ei kaoks, see hoidis õnne (Kr); kui ühel õlekõrril on kasvand kaks pääd ja mõlemad on täis, siis olevat hää aasta (L); kui ühe kõrre küljes on kaks pääd [mõeldud küllap vist tühja pääd], siis tuleb kehv (“nälja”) aasta (Sr); neljaleheline ristikehin on inimese õnn, see tuleb panna raamatu vahele või rahapunga; kolmelehelised on puha, kuid nelja- ja viielehelised on õnn (V).

Õnne tagaajamine muudab rahuliku vaikelu kärsituks rühkimiseks ja tõusu-mõõna lainetuseks, sest õnnega vaheldub õnnetus: igaüks on oma õnne sepp (Sr); kel on õnn (~õnneema), see näeb õnne, kuid kel õnne pole, see näeb muret (L); õnn ja klaas on *vārig* (< lt. *vārigs* ‘örn, habras’) asjad (L); õnn näitab ruttu teist poolt (L); õnnetus ei tule kunagi röökides (Kr); õnnetused tulevad ustest ja akendest (V); kel valutab, see karjub (Ii); haigus tuleb kui kirvehoop (Sr). Zuonkõ-talu (V) peremees kirjutas mulle oma naise surma puhul: see on küll midagi see hoop (V). Äparduse ja õnnetuse puhul üteldakse: me jääme jänni (Kr); mind otsis praegu üles väga suur õnnetus (V); võib juhtuda, et isa emaga mõlemad jäävad voodisse (s.t. haigeks) – no siis alles on õige (Kr); nüüd on vaner kraavis

¹ Jutustaja tütar arvas 21. IX 1925, et õnneviljapääd kutsutakse ka jumal, kuid ühines pärast vana emakesega, et jumal üteldakse läti keeli ja et see ei tähenda liivikeelset “jumalat”, vaid on saksa *zweimal* läti murdes (*jumaliņš*).

(Pr); nüüd on verisoolas lestad kraavis (Kr); see mees on nüüd kuiva pääl (Kr); sa ei või kujutella, millised asjad mul siin on – tuleb niisama nagu alasti mööda nõgeseid pekselda (Kr); nõnda minu elu pöörab raskesti nagu kivi merelainete sees (L); raskesti läheb, kuid kes seda usub! Üksainuke on ja selle kah veel teine võtab ära (Kr); pane vaid lusikad kotti ja katsu minema, kuhu saad (Sr); rangirihm katki, seasuu lõhki – häda taas, häda taas (Ii).

Käekäigu tõlgitsemiseks armastatakse kõnelda teekäigust: kui sa tahad rutem eesmärgi juurde saada, siis ära istu teeveeres (Kr); kui orgu (“loiku”) laskutakse, siis märke tagasi saada on raske (Ir); nad palund jumalat, et nad on astund nüüd päris halba vankrisse (Pr 163); sõbrad tahtsid saada mind “teest välja” (Ii), s.t. käekäiku viltu ajada või eluviisi rikkuda. Õnnestumise puhul üteldakse: nad elavad praegu häid päevi ~ hästi hääd (Pr); mul “läheb” hästi (lvÜ); kõik läks nagu rasva mööda (Ii). Samuti soovitakse õnne: jooksku su tee nii kergesti nagu rasva mööda (Ii); suurt õnne sulle palju teenida, vähe välja anda (Ii). Kui keegi teeb sellist tööd, mis võib hõlpsasti äparduda, kuid temal õnnestub hästi, siis üteldakse: ah, see mees ei ole esimest korda piibuga õlgkatusel (Kr). Niisama rahustab hoiatajaid riskeerimisjulge algataja: ma ei lähe esimest korda piibuga õlgkatusele (Ii). Kui mõnele tahetakse midagi halba teha ja keegi hoiatab teda, olgu ta ettevaatlik, siis vastatakse: nõnda need türklased ei lase, nagu nad püsse laevad (Kr). Kahtlejat julgustatakse: pikse järgi tuleb päike ja talve järgi suvi – mure järgi tuleb rõõm (Kr); pärast vihma päike selgib (L); arg inimene kuhugi ei kõlba (Ii). Inimest, kes ootab mingit imet hädast päästjaks, hurjutatakse: mis sa ootad seda, kel on kuldne munn (Pr). Kui rikkalikku kalasaaki ei saadud rannikul realiseerida, siis ütles hasarti kalduv seikleja: ma pigistan (s.t. tõttan) Riiga hää õnne pääle (L).

Dualistliku õnne ja õnnetuse paralleeliks on rõõm ja mure: mure murrab südant (Ii); kuld sulab tules, inimene mures (Kr); nutuga ei saa kuhugi edasi ~toime (Kr); seda nutuga tagasi osta ei saa (V); sellel murel on lühikesed jalad (V).

Nutu kohta üteldakse: mul veel sajab nii soe vihm põske mööda (V); pisarad joosnud nagu vesi mööda põske (Kr). Kui võrrelda liivi elutunnet läti, vene ja kasvõi setugi omaga, siis paistab tunduv erinevus selles, et rõõmu, lusti ja ilutsemist eriti ei väärtustata, vaid ülekaalus tunnukse meie hõimudele nii iseloomustav raskuse vaim kuni tuimuse ja hoolimatuseni. Liialdavat lõbutsemist peetakse kergemeelsuseks ja “maameeste”, s.t. lätlaste tunnuseks. Kogemuse

järeldus on arenend uskumuse endeks: kes ette juba väga rõõmutseb, et ta sinna ja sinna saab, see ei saa siis, kui aeg on käes, mitte kuhugi (V). Kel on igav (“pikk aeg”), seda süüdistatakse laisklemises: sa ju üht päeva saadad ja teist päeva ootad (L). Lugu peetakse laulust: sääl kus elab lauluvaim, sääl särab alati rahuvaime (Kr); s.t. lauldes ei tülitseta ega ahastata. Ometi ei saa väita, et liivlased oleksid eriliselt lauluarmastav rahvas; algupäraseid rahvalaule neil peaaegu polegi säilund! Rannarahva karedad elutingimused ei ole üldse soodustanud hädaldamise, halisemise ega virisemise kallakut, ka mitte kurbust ega melanhoolset nukrutsemist, vaid emotsionaalset elementi liivi elutundes taltsutab normaalselt intellektuaalne enesevalitsus ja sageli stoiliseks rahuks hangunud ükskõiksus.¹

Isegi hää ja halva või kurja tunnetamine ei ole niivõrd eetiline kui õnne küsimus: kõik hää (*resp.* õnn) tuleb oodates (Pr); soe tuleb paistes (s.t. peeseldes), hää tuleb oodates (Sr); hää tuleb oodates, halb (*resp.* õnnetus) tuleb röökides ~rutates (V); halvasti näitab, hästi läheb (V); kes halba (*resp.* kurja) kannatab, see hää näeb (L). Hää paralleeliks on arm: kes armu külvab, see armu niidab (L); kus puudub armastus, sääl tuleb vastu mäda lehk (*V).

Igatahes liivi rahvaeetika ei ole rajatud hää või armsa emotsionaalsele väärtustamisele, vaid mõtte ja meele ratsionaalsele eelistamisele: mõtle enne järgi, siis pärast pole kahju (L); tee, mis teed, mõtle lõppu järgi (L); nagu mõeldud, nõnda tehtud (L); millised mõtted, sellised teod (*V); kui hästi järgi mõtelda, siis nõu on enam kui jõud (V); nõu on enam kui jõud (Pr, V); ajaga tuleb nõu (Ii); mees ilma nõuta on niisama nagu lamma ilma päata (Kr). Järgimõtlemine liivis ongi just “tahamõtlemine”, kuna “ettemõtlemist” ei tuntagi; meeldetuletamisel taas üks eideke ütles: ma mõtlen kõik soodsamblad kokku, kuid sellist asja ma ei tea (Pr). Õppimist ja tarkust soovitatakse väga: iga (s.t. eluiga) ela, iga õpi (Sr); inimene ei ole kunagi liig vana õppimiseks (Kr); tarkus on kallim kui kuld ja hõbe (L); tarkus maksab raha (Sr); seda tarkust teise käest ei tohi küsida (Ii); see on kõige targem inimene, kes iseennast tunneb (Ii), kui sa näed meest, kes “enda silmas” (s.t. oma arust) on tark, siis hullust on enam lootust (s.t. loodetavust) kui sellisest – sellega mitte keegi ei saa toime (Ii). Ühe hõimutegelase vahelesegamise puhul Liivi Seltsi sisetülidesse kaevati mulle: kahju küll on, et iga aasta me peame nõnda pintseldama, aga mis võib “sõbrale” ütelda – sõber ise

¹) Vrd. LRM 49.

on ju tark küll (Ir). Kui mõni inimene ei tea midagi, siis üteldakse talle: jah, sina, mina ja minu isa, me mitte keegi seda ei tea (V). Teadmist ja oskust muidugi kiidetakse: kõik on hää, mis ise võidakse ära teha (L); kõik on hää, mis [inimene] mõistab (L); kes mõistab, sellele [kasu] tuleb (L, V); mida sa tead, seda sa ära kisu, *resp.* puuduta (L). Viimasel õpetusel on ka ebaeetiline kõrvalvärving halva ja alatu varjamiseks. Rumala kohta üteldakse: loll kui (saksa) saabas (L, Ii, Kr, Pr). Kui mõni on selline rumal, kes midagi ei tea, kuid kah paneb oma sõnu kõne vahele, siis vastatakse: mis sa ka tead, sa oled loll kui saabas (Kr).

Nagu eesti keeles, nõnda ka liivis eriti huvitav on meel-sõna rakendamine ja tähenduslik areng: palju päid – palju meeli (L) ~ palju päid – palju meelt (Pr); kus liivi keel, sääal tasane meel (*V); halb elu rikub hää meelega ära (L); [viin võtab mehe meelega ära (Sr);] maamees (s.t. lätlane), puhu pilli; meel, tule koju! (L). Kui keegi suurustab, et ta võib palju teha, kuid mitte midagi ei mõista, siis üteldakse tema kohta: linnul küll on tiivad, kuid inimesel on meel (Kr). Tagantjärgi tarka halvustatakse: pärast tööd (*resp.* tehtut) on meel liig hilja (L). Üleminekut mõistuse ja aru tähenduselt mõtte ja arvamise (*resp.* kavatsuse) varjundile väljendab ütlus: kõik lootused abi saada meie seltsimaja ehitamiseks tuleb panna meelest välja ja jääda häbiste silmadega (Ir); juba Sjögren-Wiedemann tõlgib *mielõn mõtkõd* ‘des Herzens Gedanken’ (SjWied, LGr XCII).

Edasi seltsib mälu ja meelespidamise tähendusvarjund: kui mina sain meelemõistuseks (s.t. kust pääle hakkas mäletama), siis meie naised “katteid” (= vanamoodsaid rahvariideid) enam ei kannud (Pr); üldised on ütlused “tuli meelde” (lvÜ) ~ “rabas meelde” (lvÜ); kui minestanu ärkab, siis üteldakse, et ta saab meelega juurde (Sr). Mõne pahanduse või halva ütluse puhul palutakse: seda sa ära võta meelde (Pr), s.t. ära pea meeles. Nõdrameelse kohta üteldakse: ta läks meelega ära (Kr), ta on jäänd meelega natuke pisikeseks (Pr); “piskumeelne” ja “kergemeelne” tähendavad liivis ogarat ja napakat: kes on nii “kerge”, sellest suurt vilja ka ei *kerikš* (püga) (Pr). Kui mõni on väga tobe, siis üteldakse talle: mine künka pääle ja anna põhjatuulele viis kopikat, las ta sulle andku meelt! Või: mine sittuma, et sulle meel tuleks (Kr). Lõpuks tõlgitsetakse meelega ka tuju: papp sõitis sitase meelega minema (Kl).

Suhtumine kaasinimestesse ei ole eitav ega üleolev, vaid lähtub vastastikkuse kriteeriumilt: igaüks on enda lähim (Ii); igaüks kannab oma koormat (Ii); iga inimene on üks sitamasin (Pr); igaühel

on oma must pool (Ii); nagu sa mulle, nõnda ma sulle (L); nõnda on vaja elada, et teised kah võivad elada (L); nõnda on vaja laotada, nagu tekk täidab (L); võta, kuid jäta vellele kah (Pz, SjWied LGr 318). Üldiselt tunnustatakse sallivuse põhimõtet ja rõhutatakse: nagu ajab, nõnda läheb (L, V). Inimeste erinevust ei halvustata *a priori*, vaid peetakse seda normaalseks: Palangas meri kohiseb, Dundagas mets mühiseb (L); kus on inimesi, sääl on pühkmeid kah (Ii). Huvitav, et viimasele ütlusele lisati veel: ja kus on pühkmeid, sääl on taas rikkust (Sr); ütleja mõtles selle all küll esijoones, et pühkmehingelised inimesed oskavad rikkust paremini kokku kühveldada, kuid teiseks tundus elavana ka veel vana uskumus, et pühkmed toovad õnne, *resp.* et pühkmeis just peitubki maja õnn. Nagu üks ees, nõnda teised järel, seda tõgab ütlus: noh, kui nüüd Trin tahab, siis Katrin tahab kah (Sr). Selgrootu tuulelipu kohta üteldakse: see on tuulesaba (*tūl'-tabar*), kes tuulelipule järgi jookseb; kus tuul, sinna ta paindub (Pr). Kokkupuuted ühe ja teisega õpetavadki tegema vahet iseloomudes ja nägema vahetegemist ka käitumises iseenda ja teiste suhtes: mõned kiidavad, mõned põlgavad, *resp.* laidavad (L); kõik ei ole põlatud, *resp.* laiduväärt (L); kõik ei ole moosekandid, kes pilli mängivad (Ii); kõik ei ole mehed, kel on kübar pääs (V); ära vaata meest kübarast (L, Kr); ära vaata mehe kübarat, vaata teda ennast (Ii); ära vaata (*resp.* hooli) mehe kübarast, vaata loomust ~tema kasvust (Kr, V); teisele kaevab auku, ise kukub sisse (L, Sr, V); teisele annab perse, ise situb läbi küljeluu (V); teistega pahandab, ise magab (L); suured töotajad on väiksed andjad (V); uus luud (aina) puhtalt (~selgelt) pühib (L, Ii, V); kes pigi puudutab, see määrib (iseendal) käed (L); täis viljapää seisab pää maas, aga tühi seisab püsti (Ii); tühi viljapää vaatab kõrgelt (V); tühi pütt kõlab, täis ei kõla (Sr); tühi pütt kaugele kõlab (L, Ii, V). Kes hindab kõiki teisi ühtmoodi, selle kohta üteldakse: ta õmbleb kõigile püksid ühe mõõdu pääl (Ii). Inimese kohta, kes peab ennast suuremaks kui muid, öeldakse: selle juurde ei või nõnda minna ~sellega ei või nõnda elada – ta on uhke mees (Ii). Uhkust hindavad veel tähelepanekud: mida suurem inimene, seda vähem ta uhkustab (Kr); kui läheb hästi, siis inimene “jäab” uhkeks; kui läheb halvasti, siis otsib taas hääd, kuid siis ei leia (V). Auahnust peetakse taas eriti just lätlastele omaseks ja hoiatatakse: las muu sind austagu, mitte sinu enda suu (Ii); au (*resp.* austust) annab suur habe, ülistamine meeldib igale (Kr)¹. Au all ei mõelda niivõrd aulikkust

¹) Läti kirjaniku Veidenbaumi rahvapärastund ja tõlgitud salmike.

ega auväärsust, vaid ennekõike austust: suur au on suur raskus (L). Seevastu aususe tähendusvarjundile osutab vanasõna: au läheb mööda teed, eihüva (s.t. paha) mööda tee veert (L). Häbitunne eraldab ausaid ja alatuid: kes häbi ei “mõista”, see nälga ei sure (L); kus ei ole häbelikku meelt, sääl on “jäme” (s.t. toores) keel (*V). Iseloomustav on ka ütlus “häbi poolest” = *uid puolstō* (lvÜ), millega tõlgitsetakse liivis ‘hädavaevalt’ ja mis vihjab kujutelmale, et häbenemist põhjustab juba ainuüksi see seik, et tööga või teoga ei saada hästi, vaid ainult hädavaevalt ehk ‘häbi poolest’ hakkama. Tingedust ja kiuslikkust tahetakse küll enam lätlastele omistada, kuid leidub seda ka liivlastel. Huvitav, et “nukker” tähendab liivis tusast inimest, kes vihane veel pole, kuid hakkab juba nõnda “vedama” (Ii). Viha kohta üteldakse: kaste jahutab tulist, hää sõna viha (L); viharohud kasvavad ruttu (L). Hädaohtlikuks peetakse *gruma*; üks *grumal'i* (õel, pahasooelik) teeb enam viga (“süüd”) kui üheksakümmend üheksa sõpra (*suš'a*) hääd (Ii) ~ üks *grumal'i* võib teha enam viga, mida üheksakümmend üheksa sõpra ei või hääks teha (Ii). Liivi Seltsi sisetülide puhul kirjutati mulle: selgesti on näha, et vana *gruma* on veel sees, mis käärib nagu leiva hapendus (Ir < Ii). Samuti hädaohtlikuks peetakse teravust ja ägedust: terav kirves leiab ruttu kivi (Ii) ~ terav kirves lööb ruttu (~hästi) pihta (L); ta on niikui takkudesse lastud tuli (L). Kõva ja pehme iseloomu puhul eelistatakse viimast: see regi, mis *čikub* (kriuksub, praksub), see ei lähe nii ruttu katki (Ii); vanasõna seletuseks lisati: vaat kõva ei anna järgi, kõva murtakse (*resp.* murdub) rutem katki; nõnda on inimestega kah (Ii). Kõvade tunnuseks on muidugi sobimatus: kõva kõvaga kokku ei passi (L); kaks teravat (*resp.* kõva) kivi hästi ei jahvata (Ii, V); selline sellisega läheb (s.t. pörkab) kokku (L); mida enam sauna köetakse, seda enam leili (L). Kes aga sobivad omavahel hästi kas armastuses või kelmuses jne., neid võrreldakse: on koos nagu särk persega (Sr). Aeglase ja peru võrdlus kõneleb esimese kasuks: mis aegamööda tuleb, see tuleb (*resp.* õnnestub) hästi (L); kes aeglaselt tuleb, see tuleb hästi (Sr); aeglane siga songib sügavaid juuri (L); mida aeglasemalt sõidetakse, seda kaugemale jõutakse (Ii); kes ruttu jookseb, see jääb paigale kui teivas, ja kes aeglaselt läheb, läheb hästi (Kr); kes väledasti jookseb, see ruttu väsib (L). Liiaks aeglase inimese kohta üteldakse ka halvaks-panevalt: kange kui voorimehe hobune (Kr); kange kui sarv, öeldakse pikalise inimese kohta (Ii); sa oled aeglane nagu lammas (Kr) ~ nagu lontu (Pr). Kes huupi jookseb, sellele üteldakse: aaleb kui tuul, torkab

vastu kui teivas (V). Tormajale üteldakse: ära aja tuult rusikaga (L), kas sa tahad lendu minna?! (Kr), sa ei püsi oma nahas kah (Kr). Liiga pääletükkiva inimese kohta üteldakse: vajub pääle nagu painaja (Kr), tahab teise läbi ronida (Pr), sa oled nagu va imeja = *imil'õz* (Kr).

Karakteroloogia või omavaheliste suhete määritelemiseks rakendatakse edasi veel selliseid ütlusi: “võib-olla”, “peaaegu”, “oleks” – need on kolm venda (V); seitse ei oota üht (Sr); mida ei võida tõsta, seda ei võida kanda (V); mida väiksem, seda lihavam (Sr); tänamatus (“mittetänamine”) on maailma tasu (L).

Liivlaste viimase aja vaimne elu koondus Liivi Seltsile, hõimusedemeile ja kooliküsimusile. Et illustreerida liivlaste paremiku väärtusteadvust ja vaimset taset üldse, olen põimind iseloomustavaid ütlusi kirjadest ja vestlusist liivluse juhtidega.

NÄITEID LIIVI ELIIDI VAIMSUSEST

Eestlased ja soomlased tõstavad meid üles mäe pääle, kuid me ise nagu sarvilised (= härja eufemism) tõmbume (“veame”) tagasi (V).

Soomlased on mind ära unustand ja jätavad purukübemeks muude jalgade alla (V).

Lätlased ju seda üha kardavad, kas ei ole liivi asja juures midagi [kahtlast] veel naha vahel (Ir).

See liivi kooli asi nagu ujub vee sees – kallast näeb, kuid kaldale ei saa (Ir).

Lätlaste lubadus [kooliõpetaja tasu tõsta] hangus ära niisama nagu rasv külmal ajal (Ir).

Tänavu talvel meie elu on nagu tangide vahel (Ir).

Liivlaste nimel raisatakse raha ära kärbeste ja sääskede püüdmiseks, aga sinna, kuhu raha oleks vaja, “ei jää pääle”, s.t. ei jätku (Ir). Kuidas me saame teha rahvamaja, kui raha saadetakse ainult kärbeste püüdmiseks! (Ir).

Lätlaste lubatud abirahaga saab ainult täirohtu osta (Ir).

Mis läheb “Suomalaisuuden Liitto” kätte, see raha kaob nagu kaevu ära (Ir).

Igaüks ju oma lusikat puhub, kui ta sööb – nõnda ka need andjad [*resp.* hõimlasist annetajad] ainult omaenda lusikat puhuvad (Ii).

See professori kiri oli neile opositsionääridele niisama nagu kasstile palderjan: ta lakub ja ilatseb palderjanipudeli ümber (Ir).

Kui teil sääl Riias hapud kapsad tuleksid veel südame pääle [s.t. kui peaks juhtuma midagi], siis helistage mulle kohe (Ir).

Teie telefonikõne oli nii lühike, et ei saand ninagi nuusata, kui tuli juba lõpetada (Ir).

Ma üksinda taplen siin kandude sees (Kr).

See asi soomlastega on minul juba kurgust saadik (Ir).

Kui meie papikandidaat soomlaste käest taskuraha ei saa, siis ta parem seisab kodus ja voolib pulka; liivlaste hääks see noorisand ei ole teind mitte tilka (Ir).

Soomlased pärisid minult aru, mis ma liivi asjus olen teind; nüüd ma nendele vastan [pilkeks], et ma olen liivlaste pärast ühe tunni ühe jala pääl seisnud (Ir).

Liivi Seltsi koosolekud ei ole muud kui – nagu mõnikord üteldakse – lehm lauda ukse juures: kõik sitta täis (Sr).